

Розвиток натуралістичного інтелекту дітей в умовах позашкільного навчального закладу



Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, директор Національного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді

Якісна освіта є необхідною умовою забезпечення сталого демократичного розвитку суспільства. Саме екологічна освіта в Україні є одним із пріоритетних напрямів розвитку суспільства. В екологічній освіті як соціальній системі держави головним завданням є формування всебічно розвинутої творчої особистості, що проголошується Національною доктриною розвитку освіти України. Найважливіші питання екологічної освіти, пов'язані зі збереженням і раціональним використанням природних комплексів України, стосуються розвитку в молоді когнітивних способів аналізу зв'язків людини і природи, емоційно позитивного ставлення до її охорони та мотиваційних засад активного впливу на довкілля.

Екологічна культура, освіта і виховання є триєдиною категорією поетапності розвитку особистості.

Екологічна освіта озброює людину необхідними знаннями про особливості взаємодії суспільства і природи, а екологічне виховання забезпечує формування навичок її поведінки у природному середовищі. Екологічна культура як цілісна система об'єднує: екологічні знання, екологічне мислення, культуру вчинків, культуру екологічно виправданої поведінки, що характеризується ступенем перетворення екологічних знань, мислення, культури почуттів на щоденну норму вчинків.

Виявом екологічної культури є екологічно зумовлена діяльність у будь-якій сфері. Специфіка екологічної освіти пов'язана з принципом «випереджального відображення», тобто розвитку в людини здібності прогнозувати можливі наслідки втручання у природу [3].

Найголовнішими завданнями екологічної освіти сьогодення є:

1. Формування екологічної культури всіх верств населення.
2. Підготовка фахівців-екологів для різних галузей народного господарства.
3. Удосконалення, узгодження і стандартизація термінології в галузі екологічних знань.

Визнано, що формування екологічної культури під час навчання – це оптимальний шлях екологічного виховання. Той чи інший її рівень – результат виховання, головною функцією якого є підготовка зростаючого покоління до життя в сучасному мінливому світі, а передумовою

– опанування системи моральних норм, що стосується як людського світу, так і природи. Без змін у культурі природокористування не можна розраховувати на позитивні зміни в екологічному стані, саме культура здатна узгодити діяльність людини з біосферними й соціальними законами. Більшість учених, причетних до вирішення екологічних проблем, вважають, що запобігти екологічній катастрофі можна лише за умов тотальної конверсії екологічної свідомості за суттєвого підвищення екологічної культури населення та формування певної «критичної маси» особистостей, вихованих на ідеях екологічної філософії життя і здатних прямувати шляхом екологізації всіх сфер своєї діяльності.

Отже, дієвим засобом формування екологічної культури є екологічна освіта, екологічне виховання й екологічна діяльність.

З огляду на це, актуалізуються питання:

- 1) удосконалення законодавчих основ екологічної освіти населення;
- 2) розроблення науково-обґрунтованої державної стратегії розвитку екологічної освіти населення і програми її реалізації;
- 3) упровадження організаційних заходів, спрямованих на створення ефективної інфраструктури екологічної освіти і виховання;
- 4) відпрацювання механізмів взаємодії і координації діяльності всіх учасників створення системи неперервної екологічної освіти;
- 5) інформаційного забезпечення системи всеохопної екологічної освіти населення;
- 6) державної і громадської підтримки екологічної освіти і поширення екологічної інформації;



7) створення Координаційної міжгалузевої ради з екологічної освіти;

8) міжнародного співробітництва в галузі екологічної освіти.

Вирішення проблеми підвищення екологічної культури учнівської молоді перебуває у площині освіти. Основу екологічної освіти становлять принципи гуманізму, науковості, неперервності, наскрізності та систематичності. Позашкільні навчальні заклади еколого-натуралістичного напрямку формують екологічний простір, в якому реалізують завдання освіти сталого розвитку, а педагоги-позашкільники забезпечують розвиток натуралістичного інтелекту учнів. Розглянемо цю діяльність, звернувшись, передусім, до розуміння інтелекту.

Осмисленню поняття інтелекту як складного феномена, що з'являється й розвивається під впливом багатьох чинників (спадковість, виховання, культура), сприяли праці Роберта Стернберга (1985). Учений виокремив і схарактеризував такі головні види людського розуму, як аналітичний, креативний, практичний. Їх поєднання, динаміка, модифікації перебувають під значним впливом зовнішнього середовища і того, як людина реагує на мінливі умови оточення. Поряд із Р. Стернбергом так звані мультифакторні теорії інтелекту розробляли такі відомі вчені, як Ф. Гане, Ф. Монкс, Дж. Рензулі, А. Таннебаум, К. Хеллер і Г. Гарднер [2].

Говард Гарднер стверджує, що всі люди володіють не одним інтелектом (який зазвичай називають g-фактором, скорочено від *general intelligence* – «загальний інтелект»). Дослідник виокремив дев'ять відносно автономних інтелектуальних здібностей: лінгвістичний інтелект, логіко-математичний інтелект, музичний інтелект, тілесно-кінестетичний інтелект, просторовий інтелект, міжособистісний інтелект, внутрішньоособистісний інтелект, натуралістичний інтелект, екзистенційний інтелект.

Вербально-лінгвістичний інтелект – це здатність ефективно застосовувати слова в усній (ведучий, оратор, політик, оповідач) або в письмовій формі (журналіст, драматург, поет, редактор).

Музичний інтелект – цьому інтелекту сприяє відчуття звуку й емоційна здатність реагувати на нього. У міру того, як учні розвивають знання про музику, вони розвивають основи цього інтелекту. Подальший його розвиток відбувається тоді, коли учні створюють складніші й точніші варіації музичних зразків, вдосконалюють навички гри на музичних інструментах і просуваються до складніших композицій. Такий тип представлений здатністю сприймати (подібно шанувальнику), розпізнавати (подібно музичному критику), трансформувати (подібно композитору) й виражати (подібно виконавцеві) музичні композиції.

Логіко-математичний інтелект – здатність використовувати індуктивний і дедуктивний умовиводи, вирішувати абстрактні проблеми та

логічні головоломки, розуміти складні відносини взаємозалежних концепцій, ідей і речей, ставити запитання, експериментувати, підраховувати тощо. Цей інтелект також охоплює навички класифікування, прогнозування, виділення першорядної важливості, формулювання наукових гіпотез, а також розуміння причинно-наслідкових зв'язків.

Тілесно-кінестетичний інтелект – йдеться про можливість контролювати й інтерпретувати рух, танцювати, бігати, стрибати, торкатись, жестикулювати, керувати фізичними предметами, гармоніювати тіло й розум. Такий інтелект охоплює певні фізичні якості: координацію, баланс, спритність, силу, гнучкість, а також дотикальні здібності. Він властивий не тільки спортсменам, а й, зокрема хірургам, оскільки містить у собі навички, необхідні у їхній роботі під час проведення складної хірургічної операції.

Просторовий інтелект – інтелект, задіяний для розуміння картин та образів, передбачає здатність точно уявляти зоровий світ та відтворювати власні зорові враження. Цей інтелект розвивається шляхом загострення сенсорного сприйняття. Художник, скульптор, архітектор, садівник, картограф, інженер та художник-оформлювач – всі вони переносять свої уявні образи на предмети, створювані та змінювані ними. Зорове сприйняття комбінується з попереднім знанням, досвідом, емоціями та образами, що дає змогу створювати нове бачення для інших. Люди з розвиненим просторовим інтелектом здатні тонко сприймати кольори, лінії, стан, форми, простір та взаємозв'язок між цими елементами.

Міжособистісний інтелект – здатність швидко розпізнавати та оцінювати настрої, наміри, мотивації та почуття інших людей. Міжособистісний інтелект передбачає навички вербальної та невербальної комунікації, спільної праці, вміння вирішувати конфліктні ситуації, здатність довіряти, поважати, керувати та мотивувати інших до досягнення взаємовигідної мети. На елементарному рівні цей тип інтелекту притаманний тим дітям, які помічають та реагують на настрій оточуючих їх дорослих.

Внутрішньоособистісний інтелект – представлений здатністю чітко сприймати себе (бачити власні переваги та недоліки), свідомо помічати внутрішній настрій, наміри, мотивації, темперамент і бажання; здатністю самодисципліни, саморозуміння й самооцінювання. Людина, якій властивий цей тип інтелекту, почувається краще, якщо має можливість обмірковувати дії і вчинки та здійснювати самооцінювання. Потреба в самоаналізі робить такий тип інтелекту найбільш особистим. За словами Гарднера, «внутрішньоособистісний інтелект означає здатність відрізнити почуття задоволення від почуття болю і, ґрунтуючись на цьому розходженні, або далі захоплюватися ситуацією, або виходити з неї».



Натуралістичний інтелект – передбачає здатність навчатися за допомогою природи. Такі учні задовольняють інтелектуальні потреби шляхом взаємодії із природою (наприклад, спостереженням за птахами, колекціонуванням метеликів і комах, дослідженням дерев або доглядом за тваринами). Вони також мріють про походи, подолання гірських вершин. Їм подобається вивчати екологію, природу, рослини і тварин. Для них важливо, щоб навчання відбувалося на відкритому просторі.

Екзистенційний інтелект – здатність філософствувати, медитувати, вивчати історію, культуру релігії, обговорювати «життєві питання» [1].

Отже, освітній простір позашкільного навчального закладу є розвивальним. Його практична і творча спрямованість стимулює особистість до гармонійного розвитку, оволодіння творчими навичками, забезпечує формування її базових компетентностей, сприяє самовизначенню в подальшій професійній діяльності, що підсилює соціально-освітнє значення позашкільних навчальних закладів. Саме в позашкільних навчальних закладах еколого-натуралістичного напрямку створено належні умови для розвитку натуралістичного інтелекту зростаючого покоління. Освітній процес у позашкільній відбувається шляхом еколого-натуралістичного навчання і виховання на основі різних форм роботи. Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді (НЕНЦ) є майданчиком для творчих експериментальних досліджень учнів та студентів. У ньому функціонують дендропарк місцевого значення «Юннатський», профільні лабораторії і кабінети, навчально-дослідна земельна ділянка площею два гектари. Учні молодших класів на базі НЕНЦ мають змогу навчатися в чартерній школі («Лабораторія навчання на екскурсійних об'єктах НЕНЦ»). Це Зимовий сад, Куточок живої природи, Лабораторія гідробіології, Музей хліба. Учні на базі НЕНЦ беруть участь у роботі таких майстерень, як:

- Творча майстерня з акваріумістики «Таємниці створення підводного царства»;
- Творча майстерня у куточку живої природи «У світі екзотичних тварин»;
- Творча майстерня з кінології «Правила спілкування з улюбленцями»;
- Творча майстерня з метеорології «Прогнозуємо погоду»;
- Творча майстерня з лісознавства «Створення учнівського лісництва»;
- Творча майстерня з фітодизайну «Мова квітів»;
- Творча майстерня в лабораторії екобіомоніторингу «Досліджуємо кислотність ґрунту та її вплив на овочі»;
- Творча майстерня з петриківського розпису «Чарівні візерунки»;
- Творча майстерня з лозоплетіння «Вербова лоза – чарівниця ремесла»;
- Творча майстерня з гончарства «Глиняні шедеври»;

- Творча майстерня з бісероплетіння «Перетворення бісеринки».

Розвиток учнів забезпечує участь у всеукраїнських та міжнародних заходах, таких, як: фестиваль «Україна-сад», біологічний форум учнівської та студентської молоді «Дотик природи», чемпіонат з інформаційних технологій «Екософт», конкурс-виставка «Український сувенір», конкурси – юних зоологів і тваринників, винахідницьких і раціоналізаторських проектів еколого-натуралістичного напрямку, «Intel-Еко Україна», молодіжних проектів з енергозбереження «Енергія і середовище», «Юний селекціонер і генетик», дослідницько-експериментальних робіт з природознавства «Юний дослідник», «Парки – легені міст і сіл», похід «Біоцит», конкурс із квітництва та ландшафтного дизайну «Квітуча Україна».

Наголосимо, що пріоритетними завданнями позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку є підготовка конкурентоспроможної особистості, здатної відстоювати національно-державницькі інтереси України в глобалізованому світі, збереження та розвиток мережі позашкільних навчальних закладів.

Попереднім досвідом викристалізовано місію позашкільних закладів еколого-натуралістичного спрямування, що відображає формула: пізнавати – навчати – творити – освічувати.

Реалізують поставлені завдання шляхом:

- збереження та розширення мережі позашкільних навчальних закладів еколого-натуралістичного профілю, зміцнення їхньої матеріально-технічної бази та розвитку позабюджетної діяльності;
- створення умов для збереження провідної ролі позашкільних закладів у формуванні освітнього простору регіону;
- удосконалення нормативно-правової та навчально-методичної бази позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю;
- розширення науково-методичного, інформаційного та програмно-методичного забезпечення позашкільної освіти (розроблення та випуск науково-методичних посібників, рекомендацій, навчальних програм, використання можливостей дистанційної освіти);
- надання допрофесійної та професійної освіти, профільного навчання, сприяння не лише у правильному виборі майбутньої професійної діяльності, а й забезпечення, по можливості, вже в позашкільному закладі, початкової професійної освіти;
- забезпечення доступності освітніх послуг для дітей з різними освітніми запитами;
- удосконалення освітньої інфраструктури позашкільної освіти регіону шляхом її модернізації;
- розвиток інтенсивних і дистанційних форм позашкільної освіти, що сприяє взаємодії освітніх закладів регіону, підвищенню якості освіти;



ДО 95-РІЧЧЯ «РШ»

Головному редактору
журналу «Рідна школа» А. В. Пугач

Шановна Анжеліно Володимирівно!

Щиро вітаю Вас і очолюваний Вами редакційний колектив із 95-річчям від часу заснування найповажанішого освітянського видання! Цінную спільну багаторічну працю з упровадження інновацій у позашкільну сферу, підготовки спеціальних випусків з репрезентації досягнень педагогів-позашкільників усієї України. Бажаю вам – сіячам мудрого, доброго, вічного – успіхів у самовідданій і натхненній праці на благо освіти України. Хай щастить!

В. В. Вербицький, директор НЕНЦ

– забезпечення умов для самостійного доступу учнів до навчальних ресурсів та технологій самоосвіти, окреслення варіативних навчальних траєкторій, що потребує змін професійної позиції педагога як дослідника, консультанта, керівника проєктів;

– пошук нових форм підтримки обдарованих дітей і талановитої молоді в системі позашкільної освіти;

– розвиток дитячих громадських організацій, клубних об'єднань за інтересами, штабів, таборів активу;

– підвищення кваліфікації педагогічних працівників позашкільних закладів;

– підтримка педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів у освоєнні ними інноваційних практик; організація заходів щодо підвищення соціального статусу педагога позашкільного закладу;

– підвищення професійної компетентності і результативності діяльності педагогів-позашкільників;

– оновлення змісту, форм, методів та технологій позашкільної освіти (розроблення та експериментальна апробація програм нового покоління, упровадження інформаційних технологій в системі позашкільної освіти, застосування електронних освітніх ресурсів);

– укладання перспективних угод про співпрацю з науково-дослідними установами, загальноосвітніми навчальними закладами, громадськими організаціями.

Мета позашкільних закладів еколого-натуралістичного спрямування – не лише озброїти учнів певною сумою знань, а й розвинути їхній натуралістичний інтелект і творчі здібності, необхідні для майбутніх фахівців у галузі біології, екології, хімії, географії та інших природничих дисциплін, сприяти духовному самовдосконаленню вихованців, їхній професійній орієнтації та підготовці до практичної діяльності. Усе це в цілому і є розвивальним середовищем, яке стимулює особистість до

всебічного гармонійного розвитку, професійних навичок та здібностей. Тільки в такому середовищі учні зможуть реалізувати себе якнайкраще.

Література

1. Гарднер Г. Структура розуму: теорія множинного інтелекту: пер. с англ. / Г. Гарднер. – М.: ООО «И. Д. Вільямс», 2007.
2. Лавриченко Н. Множинний інтелект і обдарованість у теоретичній моделі Говарда Гарднера / Н. Лавриченко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: зб. наук. праць. – К.: 2016. – №4 (58). – С. 11–20.
3. Царик Т. Є. Основи екології / Т. Є. Царик, В. В. Файфура. – Тернопіль, 2009. – 131 с.



Анотації

Володимир ВЕРБИЦЬКИЙ

Розвиток натуралістичного інтелекту дітей в умовах позашкільного навчального закладу

У статті розглянуто основні пріоритети позашкільної освіти, проаналізовано дев'ять відносно автономних видів інтелектуальної здібностей, розкрито шляхи реалізації натуралістичного інтелекту учнів в умовах позашкільного навчального закладу еколого-натуралістичного напрямку.

Ключові слова: екологічна освіта, розвивальне середовище, натуралістичний інтелект, екологізація.

Владимир ВЕРБИЦКИЙ

Развитие натуралистического интеллекта детей в условиях внешкольного учебного заведения

В статье рассмотрены основные приоритеты внешкольного образования. Раскрыты главные задачи экологического образования, проанализированы девять относительно автономных видов интеллектуальных способностей, раскрыты пути реализации натуралистического интеллекта учащихся в условиях внешкольного учебного заведения эколого-натуралистического направления.

Ключевые слова: экологическое образование, развивающая среда, натуралистический интеллект, экологизация.

Volodymyr VERBYTSKYI

The development of naturalistic intelligence of children in an out-of-school educational institution

The article considers the main priorities of out-of-school education. The main tasks of ecological education are outlined, nine relatively autonomous intellectual abilities are analyzed, ways of realization of naturalistic intelligence of students within the limits of the out-of-school educational institution of the ecological-naturalistic direction are revealed.

Keywords: ecological education, developing environment, naturalistic intelligence, ecologization.